

СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ В КІНЦІ ХІХ. – ПОЧАТКУ ХХ. ст.

ІВАН СТЯПКО

Katedra politológie a verejnej správy
Fakulta spoločenských vied
Užhorodská národná univerzita
Email: tomej@ukr.net

Abstract:

The study analyzes the development of national identity of the Transcarpathian population. Author describes the discussion among Transcarpathian intellectuals about the national identity. The refusal from russophilism by the part of intellectuals led to the development of narodovetsky movement. The author explains this process as stage before development of Ukrainophile movement. The attention is paid to the development of Russian national identity and Ukrainian national identity in the end of the 19th and at the beginning of the 20th century.

Keywords:

Transcarpathia, national identity, Ukrainian national identity, Russian national identity, cultural-educational activity.

Проблема формування в національній ідентичності населення історичного Закарпаття є малодосліджена, а тому дуже дискусійна та гостра. Більшість дослідників зосереджуються на дослідженнях історії церкви, оскільки є потужна джерельна база, або на дослідженнях чехословацького періоду історії Закарпаття, який охоплює 1919-1939 рр. Відтак, проблеми національно-культурного розвитку мало досліджені. З одного боку, це пояснюється доволі слабкою джерельною базою. З іншого боку, відсутністю методологічної бази. Цим можна пояснити слабе зацікавлення сучасних

дослідників зазначеною проблематикою. Методологічною основою нашого дослідження є концепції Р. Брубейкера, Б. Андерсена та схема М. Гроха.

Метою свого дослідження ми вбачаємо порушити одну із найважливіших проблем Закарпаття – формування національної ідентичності населення в кінці ХІХ. – початку ХХ. ст. Відтак нашими завданнями визначимо дослідити формування національно-культурного руху русофільства, та вивчити особливості становлення народовецького руху в Закарпатті.

Аналізуючи проблему джерельної бази дослідження становлення національної ідентичності населення історичного Закарпаття, зазначимо, що з даної проблеми існує декілька узагальнюючих досліджень та дослідження, які стосуються вузької проблематики. Серед узагальнюючих досліджень відмітимо праці Д. Данилюка (Данилюк, 1997), П. Ференца (Ференц, 2005), І. Стряпка (Стряпко, 2012), П.-Р. Магочі (Магочі, 2004).

Праця Д. Данилюка (Данилюк, 1997) узагальнює джерельну базу з даної проблематики, але вона приділяє основну увагу народовецькому національно-культурному руху. Загалом, автор намагається довести, що населення історичного Закарпаття мало українську національну ідентичність, оскільки мало спільну культуру та етнізм з іншими частинами українського народу.

Праця П. Ференца (Ференц, 2005), на нашу думку, є найбільш системним дослідженням проблеми національної ідентичності населення історичного Закарпаття. Автор вивчає становлення національної ідентичності населення Закарпаття всеосяжно, в усіх їх проявах. Проте, більша частина книги приділяє увагу національній ідентичності населення в чехословацький період. Торкаючись проблематики національно-культурних рухів другої половини XIX ст., автор намагається довести українськість населення Закарпаття та змістити формування української ідентичності в глибину віків. При цьому українська ідентичність визначається ним *a-priori*. Спроби формування російської національної ідентичності розглядаються ним лише як провокації чи політичні маніпуляції влади.

Монографія І. Стряпка (Стряпко, 2012) присвячена діяльності товариства «Просвіта» у 1920-1939 рр. Лише в одному з підрозділів піднімається проблема національно-культурних рухів XIX ст. Автор більше уваги приділяє тому, як русофільський та народовецький рух зазначеного періоду вплинули на національно-культурні рухи чехословацького періоду. Підсумовуючи, зазначимо, що в усіх працях вивчається передусім формування українофільського руху. Русофільство розглядається здебільшого в якості деструктивної сили, яка перешкоджала національній консолідації населення Закарпаття.

Що ж стосується праці П.-Р. Магочі (Магочі, 2004), то його наукове дослідження вважається найбільш значним англomовним доробком з даної проблематики. Попри це, політичні погляди мали значний вплив на його дослідження. Зокрема в тому, що автор намагається визначити русинську національну ідентичність як альтернативу українській та російській національній ідентичності. Хоч доказів масового руху, який би був спрямований на поширення русинської національної ідентичності, ми не спостерігаємо.

Серед праць, що стосуються вказаної проблематики хотілося б виділити працю Ф. Тіхого (Тіхий, 1996), присвячену розвитку української літературної мови. На наш погляд, вона є найбільш об'єктивною. Її автором був чех, однаково віддалений від національно-культурних рухів, а отже людина найбільш об'єктивна.

Проблема розвитку літератури, а отже частково й літературної мови, найбільш повно відображена у праці Є. Недзельського (Недзельскій, 1932). Варто зазначити, що автор був прихильником русофільства, тому його позиція є ангажована, а тому повинна сприйматися дослідниками критично. Аналогічним прикладом, але з боку

українофілів можна вважати працю В. Бірчака (Бірчак, 1937).

Говорячи про національну ідентичність населення історичного Закарпаття, ми мусимо зважати на той факт, що дослідити її ми можемо, лише фіксуючи етноніми населення чи праці інтелігенції щодо цієї проблеми. Загалом в кінці XIX ст. використовувалося декілька етнонімів стосовно населення історичного Закарпаття: «руські», «русини», «угророссы», «карпатороссы», «мадяри греко-католицького обряду».

В середовищі інтелігенції, яка була представлена переважно греко-католицькими священиками, також не було вироблено єдиної ідентичності. Загалом, найбільш поширеною можна вважати російську ідентичність серед інтелігенції. Її появи та поширенню сприяв русофільський національно-культурний рух, що організаційно оформився в 1864 р. Саме тоді було засновано «Общество святого Василя Великого». Ініціаторами його створення виступили греко-католицькі єпископи – Мукачівський Василь Попович та Пряшівський Й. Гаганець (Сильвай І. А. (Уриил Метеор), 1957, с. 127). Проте, аналіз діяльності товариства свідчить, що справжнім ініціатором його створення був І. Раковський.

Метою товариства проголошувалося «поширення корисних книг і розвивати угро-русскую літературу» (Общество Св. Василя Великого 1866, с. 69). У коло його дій також входило поширення корисних відомостей через видання книг і різних іконописних зображень (Общество Св. Василя Великого, 1866, с. 69). Першим головою товариства став А. Добрянський, другим головою обрали І. Раковського. Оскільки А. Добрянський рідко бував в Ужгороді, він мало брав участь в управлінні «Обществом святого Василя Великого», тож керівництво зосередилося у руках І. Раковського. Варто зазначити, що особи керівників товариства, чи правильніше сказати, їх переконання визначили напрямок його діяльності.

Загалом, новостворене товариство з часу свого виникнення здійснювало не масову культурно-просвітницьку діяльність серед населення, а культурно-просвітницьку діяльність серед інтелігенції. Таку позицію можна пояснити, по-перше, асиміляцією, яку зазнала світська інтелігенція; по-друге, не визначеністю у середовищі греко-католицького кліру стосовно національної ідентичності; по-третє, намаганням накинати їм русофільство як альтернативу національно-культурного руху; по-четверте, це означало не готовність інтелігенції до ведення культурно-просвітницької роботи серед населення; по-п'яте, така діяльність характеризує її апатичність та замкнутість. В той час, як словацька

та чеська інтелігенція вела культурно-просвітницьку роботу серед населення, закарпатська зосередилася на творенні культурного конструкту для вузької групи осіб.

Все ж варто зазначити, що створення культурного товариства викликало значний інтерес у середовищі закарпатської інтелігенції. Його членами стали 348 чоловік (Протоколь Перваго общаго собрания Общества Св. Василия В., 1867, с. 72), за даними А. Волошина, 500 чоловік (ДАЗО, 1937, с. 3). Це була досить значна цифра, враховуючи замкнутість та пасивність греко-католицького кліру. Невдовзі постало питання про створення періодичного видання, яке мало б слугувати друкованим органом «Общества святого Василия Великого» (Протоколь перваго заседания комитета Общества Св. Василия В., 1866, с. 77). Вирішено було, що таким друкованим органом стане газета, яка повинна була займатися виключно церковними, педагогічними та літературними проблемами, уникаючи політики (Протоколь третяго заседания комитета О. Св. Василия В., 1867, с. 81). Газету планувалося назвати «Свет» (пізніше «Новий Свет» і «Карпат») і випускати як тижневик (щосуботи), а її редактором було призначено Ю. Ігнаткова. Редактор і «Общество святого Василия Великого» уклали окремий договір, який регулював їх відносини (ДАЗО, 1937, с. 3).

Фактично, культурно-просвітницька діяльність товариства полягала у поширенні русофільства серед інтелігенції. Ідеолог підкарпатського русофільства І. Раковський виходив з того, що русини (корінне слов'янське населення Підкарпатської Русі) – «маленькая подкарпатская ветвь русского народа» (Протоколь третяго заседания комитета О. Св. Василия В., 1867, с. 81), а отже завданням товариства вбачав поширення російської мови та російської культури. Слід відмітити, що російською мовою серед інтелігенції мало хто володів, а отже й російська культура для закарпатської інтелігенції була невідомою. Показовими з цього приводу є слова русофіла І. Сільвая, який зазначав, що:

«В начале 60-х годов моё ведение в русском языке было ещё недостаточно. Оно ограничивалось простонародным говором (...). Если я желал что-нибудь изложить по-русски, то прежде должен был составить по-мадярски и то самое переводить на русский язык; но и тот перевод выходил крайне неуклюжим, тяжёлым и исполненным мадяризмами» (Сильвай И. А. (Уриил Метеор), 1957, с. 41).

Спроби русофілів самостійно вивчити російську мову призвели до вироблення суміші церковнослов'янської та російської мов із додаванням місцевих діалектів, яку русофіли гордо називали «русским языком», а їх критики

іменували «язичієм». Зазначимо, що уряд Російської імперії у 60-70-х рр. XIX ст. не проводив цілеспрямованої політики підтримки русофільства, хоч при нагоді всіляко цьому сприяв. Тому серйозної підтримки русофіли не отримували.

Проте, русофільство не знайшло беззастережної підтримки серед інтелігенції. Більшість виступили проти використання російської ідентичності. Насамперед, вказувалося, що населення історичного Закарпаття має мало спільного з росіянами, крім слов'янського походження. Другим каменем спотикання стало використання російської мови, якою більшість представників інтелігенції не володіли.

Відтак, суперечки серед інтелігенції призвели до послаблення русофільства, що проявилось у скороченні підписувачів газети «Свет». Один із дописувачів під псевдонімом Верховинець (Тіхий, 1996, с. 81) виступив з критикою мовної політики «Общества святого Василия Великого» і газети «Свет», зокрема. Указавши, що причиною падіння популярності газети «Свет» в очах інтелігенції була її мова, оскільки вона друкувалася малозрозумілою або взагалі не зрозумілою мовою громадськість утратила інтерес до неї.

Однак основною перепоною для поширення російської національної ідентичності, на нашу думку, стало пов'язування її з православ'ям (Гаджега, 1925, с. 174, Недзельській, 1932, с. 181), як однією з основ цієї ідентичності. Відтак, підтримка греко-католицькими священиками російської національної ідентичності означало б автоматичну підтримку православ'я. Чого вони дозволити не могли. Відтак російська національна ідентичність була відкинута частиною інтелігенції. Внаслідок цього почався пошук можливих альтернатив національної ідентичності. Частина кліру, на чолі з єпископом С. Панковичем, схилилася до формування окремої від російської ідентичності, яка б ґрунтувалася на творенні власної літературної мови – угороруського язика (Коломиєц, 1962, с. 251).

Таким чином, в кінці XIX ст. серед інтелігенції історичного Закарпаття можна було виділити русофілів, які обстоювали російську національну ідентичність та використання російської мови. Вони ґуртувалися довкола газети «Листок», яку редагував Є. Фенцик (Владімір). До цього угруповання входили: Є. Фенцик, І. Сільвай (Уриил Метеор), Ю. Ставровський-Попрадов та інші. Друге угруповання складала інтелігенція, яка намагалася виробити на основі місцевих діалектів літературну мову та виробити альтернативу російській національній ідентичності, умовно їх можна назвати народовцями. До них можна віднести: А. Кралицького, А. Волошина, Ю. Гаджегу та інших.

Що стосується формування українофільського національно-культурного руху, то він формується значно пізніше. Попри намагання частини закарпатських дослідників довести, що він передував русофільству (Данилюк, 1997; Ференц, 2005), на нашу думку, організаційно він оформився лише у 1920 р., коли було створено товариство «Просвіта». Ми вважаємо, що саме народовецький національно-культурний рух з часом перетворився в українофільський рух.

Таким чином, серед закарпатської інтелігенції, існували – русофільський рух, який виступав за поширення російської національної ідентичності та народовецький рух, який заперечував російську ідентичність, але ще не виробив чіткої альтернативи.

В кінці XIX. ст. українська інтелігенція, особливо галицька, почала цікавитися історичним Закарпаттям, що призвело до зростання інтенсивності культурного обміну. Разом з співпрацею починає поширюватися й українська національна ідентичність. Одним з перших українських діячів, що зацікавився історичним Закарпаттям став М. Драгоманов, який у 1876 р. побував у Мукачеві, Ужгороді, зустрічався з представниками закарпатської інтелігенції і був вражений культурною відсталістю і станом національної свідомості населення. Ще більше його здивувала позиція інтелігенції, яка майже нічого не робила для покращення ситуації. Тому, щоб хоч якось зарадити цій справі, М. Драгоманов склав спеціальну відозву, в якій просив збирати й надсилати йому фольклорні матеріали. На його заклик першим відгукнувся А. Кралицький (Голенда, 1984, с. 8). Однак, цим М. Драгоманов не обмежився – він помістив статтю у французькому місячнику «Le Travailleux», у якій вказав на злиденне становище русько-українського народу в Угорщині (Мьцюк, 1930, с. 154). Невдовзі й у Львові було опубліковано ряд його статей, у яких змальовувалося становище в «Угорській Русі» та містився заклик до галицької інтелігенції «подати руку допомоги своїм братам з того боку кордону» (Мушинка, 1987, с. 29).

На заклик М. Драгоманова відгукнулися галицькі діячі, зокрема, тут слід відзначити І. Франка та В. Гнатюка. І. Франко на підставі аналізу галицьких і закарпатських рукописних збірок доводить єдність їх мови та спільність тематики (Франко, 1900, с. 38). Таким чином, його варто вважати популяризатором історичного Закарпаття серед галицьких діячів. У 1896 р. з його ініціативи галицька інтелігенція склала маніфест «І ми в Європі. Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття» (І ми в Європі, 2001, с. 23), у якому наголошувалося на належності

закарпатських русинів до українського народу й висловлювався протест проти політики мадяризації, мета якої – знищити будь-які сліди Руси на Угорщині. Цей протест підписали І. Франко та ще 45 галицьких діячів.

В. Гнатюк здійснив шість етнографічних експедицій землями Австро-Угорщини, першу з них в Закарпаття. Мету своєї експедиції він визначив так:

«Собрать возможно наибольшее количество материалов, напечатать их и тем самым доказать, что Угорская Русь ещё не совсем помадярилась, что там живут русины, что она не утратила характеристических черт украинско-русского народа...» (Хланта, 1993, с. 321).

Результатом його експедицій стало видання «Етнографічних записок Подкарпатської Руси» – праці, яка принесла В. Гнатюку визнання. Місцева інтелігенція схвально відгукнулася про його дослідження. Крім того, він написав чимало статей про історичне Закарпаття, посилюючи інтерес української інтелігенції до неї.

Важливим наслідком зацікавлення українською інтелігенцією Закарпаттям, стало не лише вивчення історії, збирання етнографічних і фольклорних матеріалів, а залучення закарпатської інтелігенції до загальноукраїнської культури, стимулювання в них інтересу до збирання народної творчості та співпраці з культурними й науковими установами, зокрема НТШ. Налагодження співпраці, а також контактів загалом, сприяло формуванню серед закарпатської інтелігенції розуміння необхідності вести культурно-просвітницьку роботу серед населення. Контакти з Галичиною ставали в нагоді, позаяк звітти інтелігенція отримувала не лише свіжі ідеї, але й методи та форми роботи серед селян, які були успішно апробовані галичанами. Ми маємо достатню кількість фактів, які свідчать про співпрацю між закарпатською та галицькою інтелігенцією, а також про намагання організувати культурно-просвітницьку працю серед населення (Стряпко, 2012, с. 70).

Варто відмітити, що не вся закарпатська інтелігенція вдалася до співпраці. Представники старшого покоління, які стояли здебільшого на русофільських, або проугорських позиціях відмовилися від контактів з НТШ. Зокрема, відомий русофільський діяч С. Сабов на пропозицію співпраці з відповів так: «Язык того общества намъ совсем чужой и непонятный есть, мы его не разумеем. У нас бы высмеяли человека, если бы вашимъ испольщенымъ и испорченным жаргоном пробоваль говорить либо писати» (Недзельській, 1932, с. 256-257).

Проте, молодше покоління інтелігенції – Ю. Жаткович, Г. Стрипський, Л. Дем'ян та інші – досить активно співпрацювало з українською інтелігенцією. З часом вони сприяли перетворенню народовецького руху на українофільський. Саме в них можна чітко зафіксувати українську ідентичність. Так, у листі до В. Гнатюка від 10 грудня 1896 р. Ю. Жаткович писав: «Я по убіженню держу себе сыном малорусского народа, того народа, который совсім так отдільний є от великорусского, як, наприклад, от польского или болгарского» (Мазурок, 2001, с. 53).

Як бачимо, Ю. Жаткович не лише вважає себе українцем, але й чітко відмежовує українців від росіян, на відміну від І. Сільвая, І. Раковського, Ю. Ставровського-Попрадова з їх ідеями «общерусскости». Попри це мова його листа дуже далека від норм української літературної мови.

На початку ХХ. ст. важливу роль у розвитку українофільського руху відіграли місяцослови та газета «Наука», редактором якої був А. Волошин. Сильно змінилася й мова видань у порівнянні з кінцем ХІХ. ст. До прикладу, газета «Наука» друкувалася «язичієм», але спостерігалася тенденція наближення її мови до народної. На відміну від попередніх видань, газета гостро виступала проти русофільства. Частина сучасних дослідників вважає, що вона дотримувалась автохтонських позицій (Лісовий, 1970, с. 35), ми ж схилиємося до думки, що вона стояла на народовецьких позиціях.

Зазначимо, що мова, якою видавалася газета та місяцослови змінювалася. В ранніх виданнях ще простежується сильний вплив русофільства, а пізніші випуски звільняються від нього. Проблема видання була у тому, що мова кожної окремої статті газети, як і місяцословів. У ній реалізовувалося правило – писати, як хто уміє. Тому мова та змістовне наповнення статей було надзвичайно різним. Частина авторів відстоювала народовецьку позицію, частина дотримувалась угрофільства, частина залишалася на позиції русофільства. До речі, така мовна та ідеологічна не визначеність закарпатських видань викликали гостру критику з боку української, передусім, галицької інтелігенції, яка домагалася введення української літературної мови.

Аналіз статей, що містилися у газеті «Наука» та місяцословах дозволяє простежити еволюцію народовецького руху та перетворення його в українофільський. В згаданих виданнях спочатку з'явилися, а потім й збільшилися передруки українських авторів, українських літературних творів. Починаючи від 1908 р., у місяцословах з'явилася постійна рубрика «З української літератури» (Місяцослов на 1908 высокосный годъ,

1907, с. 118), де публікувалися твори І. Франка, Т. Шевченка, С. Руданського, О. Маковея та інших письменників. Після появи цих творів починає змінюватися й мова закарпатських авторів – наближаючись до норм української літературної мови.

Услід за творами українських поетів та письменників у виданнях починають друкуватися твори закарпатських авторів, які обґрунтовували належність населення Закарпаття до української нації. Так, К. Феделеш указує на появу частини населення із України: «Въ врем'я Лудвига Великого еще и убольшлося число предковъ нашихъ изъ Украины подъ вождемъ и княземъ нашимъ Корятовичомъ» (Наша книгопечатня, 1899, с. 40). А пізніше в статті «Руській народъ» вживає назву Україна до Київської держави, та наголошує на спільності українців і русинів, бо вони (русини) переселилися з Київщини (Феделеш, 1914, с. 21-24). Навіть проугорськи налаштований О. Бонкало визнавав належність русинів до української нації. У статті «Наречія околицы Рахова» він писав: «В Рахове и на околище его говорятъ по гуцульскому малорусскому наречью. В нашей околище лиш на той околище говоритъся сіе наречіе, ибо языкъ прочихъ угорскихъ русиновъ найближе подходитъ къ север-малорусскому языку» (Наречія околицы Рахова (Марам.), 1911, с. 6).

Таким чином, до початку Першої світової війни в середовищі закарпатської інтелігенції сформувалися декілька національно-культурних рухів: русофільський – який пропагував російську національну ідентичність, народовецький, що згодом перетворився в українофільський. Народовецький національно-культурний рух ще не пропагував української національної ідентичності, але поступово наближався до цього. Існував ще угрофільський рух, але ми свідомо не братимемо його до уваги через те, що він мав виразну тенденцію до асиміляції населення Закарпаття угорцями. У чехословацький період угрофільський рух злився з русофільським.

Фіксувати національну ідентичність населення дуже важко. Ми можемо використовувати лише дані інтелігенції, яка фіксувала цю ідентичність. Підсумовуючи свідчення, ми можемо зробити висновок, що рівень чіткої національної ідентичності серед населення не було вироблено, власне її не було вироблено й серед інтелігенції. Проте, усі дані свідчать, що населення історичного Закарпаття піддавалося асиміляції, темпи якої поступово наростали. Тому висловлювалися припущення, що невдовзі населення повністю буде асимільоване угорцями. Зрештою, культурно-освітня політика Угорщини щодо населення історичного Закарпаття була спрямована на

асиміляцію. Зокрема, вона проявилася у сфері освіти. Так закон 1879 р. затвердив угорську мову як обов'язковий предмет навчання. Цей же закон визначав, що, починаючи з 1882 р., дипломи повинні були видавати лише тому, хто в достатній мірі володів угорською мовою. У 1907 р. міністр освіти Апоні провів шкільну реформу, ліквідувавши останні школи з руською (українською) мовою навчання і зменшивши кількість двомовних шкіл. Протягом 1907-1914 рр. кількість таких шкіл неухильно зменшувалася, а на 1914 р. їх залишилося лише 34. Поступова асиміляція населення угорцями відзначалася й галицькими дослідниками історичного Закарпаття.

Таким чином, на початок ХХ ст. ситуація в культурно-освітній сфері історичного Закарпаття характеризувалася наступними цифрами. За даними офіційної статистики, 1900-1910 рр. русини (українці) складали більшість населення, але українську (руську) мову вживало лише 42% населення, угорську – 29%, румунську – понад 11%, німецьку – 10%, словацьку – понад 5%. Ще гіршою була ситуація серед інтелігенції. На Закарпатті нараховувалось 4693 представники інтелігенції. З них 1170 працювали в народній освіті. Українську (руську) мову серед освітян вживало лише 8%, угорську – 69%. Із 1648 представників політико-адміністративного апарату й органів судочинства – 1,2%, угорську – 95%, із 853 представників духовенства – 12% і 681 працівників охорони здоров'я 571 – 13% та 76%, а із 121 представника науки, культури, мистецтва і літератури жоден не розмовляв українською мовою (Мазурок, 2001, с. 6-7).

Перша світова війна прискорила процес формування національної свідомості населення. Коли мова заходить про її наслідки, як правило, наводиться статистика жертв та руйнувань, втрати воюючих сторін, спад економіки та рівня життя населення. Щоправда, війна мала й інший бік медалі, як не парадоксально це звучить, але вона сприятливо вплинула на процес консолідації народів Центральної Європи та Балкан. Зрештою, вона призвела до державотворчих процесів. Цей процес можна назвати «із війни у націю», адже саме Перша світова війна стала каталізатором який прискорив процес консолідації націй, зростання їхньої національної свідомості. Як правило, вплив позначався через посилення відчуття відмінності від представників інших народів, які воювали пліч-о-пліч, або були ворогами. Або посилення почуття єдності народів, які були розділені в межах Австро-Угорської та Російської імперій. Колишні селяни, а теперішні вояки австро-угорської, німецької чи російської армій, гостро відчували свої національні особливості, створювали національні клуби та

земляцтва та охочіше сприймали ідею національної державності.

Відтак, Перша світова війна мала значний вплив на розвиток національної свідомості населення. І в австро-угорській, і в російській арміях воювала велика кількість українців, які зустрічалися один з одним на полі бою та з мирними жителями, коли потрапляли в полон. Такі контакти, безумовно, сприяли усвідомленню почуття їх національної єдності. В. Шандор у своїх «Споминах» описує, як здивувалися селяни, коли виявилось, що вони розуміють «москалів» (полонених російської армії) і можуть вільно спілкуватися з ними (Шандор, 2000, с. 15). Крім того, на теренах історичного Закарпаття базувалися січові стрільці, які проводили активну культурно-просвітницьку роботу серед населення. Вони часто співали в церкві в Мукачеві та давали концерти українських пісень. Стрільці стали такі популярні, що навіть селяни з далеких сіл приходили й запрошували їх співати у церквах та приходили на весілля і хрестини. На освітню працю УСС звернула увагу угорська поліція і зробила донос у міністерство внутрішніх справ про «протидержавну» агітацію стрільців, внаслідок чого команда УСС отримала суворе попередження з вимогою припинити українську національну пропаганду (Штефан, 1973, с. 295-296).

Зрештою, інтелігенція також усе більше цікавилася Україною. У місяцеслові за 1919 р. є цікава стаття, у якій, описуючи події на фронті в 1917 р. та укладання Брест-Литовського миру, автор пише:

«Україна в давніх часах була самостійною, в 1654 році по договору переяславському Росія і Україна стали союзними державами, але коли в 1709 р. Петро Великий... в полтавській битві переміг гетьмана України Мазепу, тоді Україна підпала Росії. Однак жителі України, т.б. русини, не стали москалями, але зберегли свій малоруський язик і звичай» (Война, 1918, с. 2).

Та частина інтелігенції, яка стояла на народовецьких позиціях, намагалася з'ясувати чи зможе Закарпаття об'єднатися з іншими українськими землями після завершення війни. З цією метою А. Штефан, один з відомих діячів-народовців їздив, у Відень, де зустрічався з українськими представниками в австрійському парламенті (Штефан, 1973, с. 35).

Зміни в національній свідомості далися взнаки одразу ж після закінчення війни. З розпадом імперії й кризою влади починають виникати Народні Ради. Вони, висловлюючи прагнення населення, приймають рішення про злуку з Україною. Угорський уряд, щоб зберегти під своїм контролем ці території, пішов на деякі поступки: було проголошено «Закон №10 про Руську Країну»,

який давав краю певні автономні права. 10. грудня 1918 р. уряд скликав делегатів від Закарпаття для обговорення цього законопроекту. Однак, якщо представники інтелігенції висловлювалися дуже помірковано, то делегати від селян були рішуче налаштовані проти будь-якого союзу з Угорщиною. Збори відхилили угорський законопроект і постановили скликати загальні збори в Хусті, які мали визначити майбутнє Угорської Русі.

Збори, які мали репрезентувати все населення Угорської Русі, відбулися в Хусті 21. січня 1919 р. На них було прийнято таку постанову про об'єднання історичного Закарпаття з Соборною Україною (Стерчо, 1965, с. 224).

Хоча дехто з дослідників висловлює сумнів у тому, що Хустський Конгрес представляв усе населення історичного Закарпаття (Болдижар, 1993, с. 159), однак 4 із 5 Народних Рад, які діяли на теренах Закарпаття: 2. листопада 1918 р. Хустська Руська Народна Рада, 8. грудня 1918 р. Свалявська Руська Народна Рада, 18. грудня 1918 р. Народна Рада в Сиготі, 8. листопада 1918 р. Руська Народна Рада в Старій Любовні (Пряшівщина) прийняли рішення про злуку з Україною (Хименець, 1998, с. 306). Вірною Угорщині залишилася лише Ужгородська Рада. В силу міжнародних обставин, рішення про приєднання Закарпаття до України не було втілено в життя. Хорошою альтернативою виявилось рішення приєднатися до новоствореної Чехословацької республіки, яка до того ж обіцяла надання широкої автономії. Обов'язок надання автономії був зафіксований у міжнародних договорах. Приєднання до Чехословаччини було настільки епохальним явищем, що усі відомі діячі та історики того періоду використовують термін «переворот». В цей період відбуваються зміни й в національно-культурних рухах. Народоверхський рух перетворюється на українофільський, а угрофільський рух зливається з русофільським.

Попри те, що більшість дослідників вважали приєднання до Чехословацької Республіки важливою подією – *переворотом* – на національну ідентичність населення історичного Закарпаття ця подія не мала великого впливу. Серед населення продовжують використовуватися декілька варіантів етноніму: – «руські», «русини», «малороси», рідко «українці» – використовували народовці. Терміни – «русские», «карпаторосси» – використовували русофіли. Важливим етапом становлення національної ідентичності населення стало формування українофільського національно-культурного руху, який гуртувався довкола товариства «Просвіта» та консолідацію русофільського руху – довкола «Общества им. А. Духновича».

Обидва національно-культурні рухи проводили культурну, освітню, наукову, просвітницьку діяльність спрямовану на формування української та російської національної ідентичності. Загалом їх суперництво було важливим фактором національної політики чехословацького уряду в історичному Закарпатті. Якщо порівнювати «чехословацький період» з кінцем XIX ст. відмінність полягає в тому, що в цей час населення масово включається в протистояння між національно-культурними рухами та починає чітко визначати власну ідентичність. Загалом же проблема національної ідентичності населення історичного Закарпаття існувала впродовж 20-30-х рр. XX ст. Вперше ця проблема кардинально була вирішена автономним урядом А. Волошина, який визнав усе населення українцями та проводив цілеспрямовану політику поширення української національної ідентичності. Проте, розпад Чехословацької Республіки та угорська окупація історичного Закарпаття зупинили цей процес. Остаточно проблема національної ідентичності населення Закарпаття, на офіційному рівні, було знято після входження Закарпаття до складу УРСР. Радянський уряд вважав місцеве населення українцями, а отже й проводив політику поширення української національної ідентичності.

Таким чином, ми можемо констатувати відсутність єдиної національної ідентичності серед населення історичного Закарпаття в кінці XIX ст. Ми не можемо говорити про чітку ідентичність серед населення, виявом чого є наявність великої кількості етнонімів. Серед інтелігенції велися дискусії щодо цієї проблеми. Російська національна ідентичність починає поширюватися серед інтелігенції в середині XIX ст., але вона не стала загальноприйнятною. Відтак, альтернативою стало формування народоверхького національно-культурного руху, який не мав чітко виробленої національної ідентичності. З часом народоверхький рух еволюціонував в українофільський.

Перша світова війна не мала суттєвого впливу на національну ідентичність населення історичного Закарпаття. Вона викликала в середовищі інтелігенції дезорієнтацію внаслідок розпаду Австро-Угорської імперії.

Серед населення рівень національної свідомості залишався вкрай низьким, про що свідчать відсутність єдиного етноніму та розкол на два національно-культурні рухи. Зрештою, в міжвоєнний період серед населення історичного Закарпаття поширюється українська та російська національна ідентичність. Остаточно проблема національної ідентичності населення Закарпаття, на офіційному рівні, було знято після входження Закарпаття до складу УРСР. Радянський уряд

вважав місцеве населення українцями, а отже й провадив політику поширення української національної ідентичності.

Список використаних джерел:

- БОЛДИЖАР, М. М.: Закарпаття між двома світовими війнами. Ужгород 1993.
- БІРЧАК В.: Літературні стремління Підкарпатської Руси. Друге доповнене видання. Ужгород 1937.
- Война. Месяцослов на 1919 обыкновенный годъ имеющий дней 365, Vol.51 (1918), с. 29-40.
- ГАДЖЕГА, Ю.: Исторія общества св. Василия Великого и речь ко дню 60-лѣтія его учреждения. Ужгород 1925.
- НЕДЗЕЛЬСКИЙ, Е.: Очеркъ карпаторусской литературы. Ужгородъ 1932.
- ГОЛЕНДА, Й.: Анатолій Кралицький. Розвідка і вибрані твори. Братислава 1984.
- Державний архів Закарпатської області. Фонд. 72, опис 2, справа 107. Реферат А.Волошина на з'їзді товариства «Просвіта» в Ужгороді [unpublished], 27 с.
- ДАНИЛЮК, Д.: Історія Закарпаття в біографіях і портретах. Ужгород 1997.
- І ми в Європі: Протест галицьких русинів против мадярського тисячоліття. In: До історії національних меншин Австро-Угорщини (XIX. – поч. XX. ст.), ed. КОБАЛЬ, Й. В., Ужгород, 2001, с. 18-27.
- КОЛОМИЕЦ, И. Г.: Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во второй половине XIX. столетия. Томск 1962.
- ЛІСОВИЙ, П.: Українська література в закарпатській періодиці (кінець XIX – початок XX. ст.). Радянське літературознавство, Vol.10 (1970), s. 34-40.
- МАГОЧІЙ, П.: Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948). Ужгород 1994.
- МАЗУРОК, О.: Юрій Жаткович як історик та етнограф. Ужгород 2001.
- МЫЦЮК, О.: Приятель „пораненого брата“. М. П. Драгоманів (В 35-ту річницю смерті). Подкарпатска Русь, Vol. VII, № 6 (1930), с. 152-155.
- МУШИНКА, М.: Володимир Гнатюк – життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства. Записки наукового товариства ім. Шевченка: праці філологічної секції. Vol. 207, с. 365.
- Месяцослов на 1908 высокосный годъ, имеющий дней 366. Vol. 40, (1907), 136 s.
- Наречія околицы Рахова (Марам.). Переведено изъ брошюры Александра Бонкалова, профессора гимназіи дьендешской. Наука (1911), с. 6.
- Наша книгопечатня. Месяцослов на 1900 годъ, имеющий дней 366, Vol. 32 (1899), с. 40-46.
- НЕДЗЕЛЬСКИЙ, Е.: Очеркъ карпаторусской литературы. Ужгород 1932.
- Общество Св. Василия Великого. Месяцослов на 1867 годъ, (1866), с. 69-70.
- Протоколь первого заседания комитета Общества Св. Василия В. происходившаго въ Ужгороде 20. окт. (1. ноябр.) 1866. Месяцослов на 1867 годъ (1866), с. 76-81.
- Протоколь Перваго общаго собранія Общества. Св. Василия В. Месяцослов на 1867 годъ, (1866), с. 70-75.
- Протоколь третьяго заседания комитета О. Св. Василия В. происходившаго въ Унгваре 15. (27.) Декабря 1866. Месяцослов на 1868 годъ (1867), с. 79-85.
- СИЛЬВАЙ, И. А. (Уриил Метеор): Избранные произведения. 1957.
- СТЕРЧО, П.: Карпато-українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках. Торонто 1965.
- СТРЯПКО, І.: Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1920-1939). Ужгород 2012.
- ТІХИЙ, Ф.: Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі. Ужгород 1996.
- ФЕДЕЛЕШ, К.: Руській народъ. Наука, Vol. 5 (1914), с. 21-24.
- ФЕРЕНЦ, П.: Етнонаціональна орієнтація українців Закарпаття в 20-30-ті роки XX століття. Мукачево 2005.
- ФЕРЕНЦ, П.: Вплив культурних факторів на зростання української національної свідомості українців Закарпаття другої половини XIX. першої половини XX ст. Карпатика, Vol. 12 (2001), s. 250-264.
- ФРАНКО, І.: Карпаторуська література XVII.-XVIII. віків. Записки наукового товариства імени Шевченка виходять у Львові щодва місяці під редакцією Михайла Грушевського. Vol. XXXVIII, s. 1900.
- ХИМИНЕЦЬ, Ю.: Тернистий шлях до України. Ужгород 1998.
- ХЛАНТА, М.: Значення наукової діяльності Гнатюка у формуванні української мовної свідомості на Закарпатті. Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні, 1993. s. 321-325.
- ШАНДОР, В.: Спомини. Карпатська Україна 1938-1939. Ужгород 2000.
- ШТЕФАН, А.: За правду і волю : Спомини і дещо з історії Карпатської України. Торонто 1973.